

Tematikus összeállítás

KÜZDELEM AZ ÚJ TÍPUSÚ PUBLIKÁCIÓS VISSZAÉLÉSEKSEL

FIGHT AGAINST NEW TYPES OF PUBLICATION MISCONDUCT

VENDÉGSZERKESZTŐ: KOLLÁR LÁSZLÓ

BEVEZETŐ

INTRODUCTION

Kollár László

az MTA rendes tagja, a Magyar Tudományos Akadémia főtárgyalója, Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem, Budapest
kollar.laszlo@titkarsag.mta.hu

A tudományos közlemények publikálási folyamatai jelentősen megváltoztak a digitalizáció, a gyors kommunikáció és adatcsere, valamint az *online* megjelenés elterjedésével, amelyek lehetővé tették az *open access* modellek térhódítását is. Az új publikálási eljárások kedvező következménye például a tudományos eredmények nagyobb láthatósága, könnyebb elérhetősége, a gyorsabb lektorálás és megjelentetés, a szélesebb bírálói kör bevonása. A változások árnyoldala viszont, hogy jó néhány új, etikátlan viselkedési forma is megjelent, amelyek akár jelentősen is torzíthatják a döntően *peer review*-ra, azaz szakértői értékelésre alapozott tudományművelést is. Ennek következtében pedig megkérdőjeleződik a túlnyomóan szcientometriai számokon alapuló tudományértékelés, ahogy erre már 2012-ben a San Franciscó-i *Nyilatkozat a kutatás értékeléséről* című közlemény is felhívta a figyelmet.

Az újonnan megjelent torzulások egyike, az úgynevezett predátor (vagy parazita) folyóiratok megjelenése és rohamos elterjedése. (A fogalom értelmezését lásd a következő cikkben.) Az efféle etikátlan gyakorlatok feltárására az InterAcademy Partnership (IAP) 2020-ban nemzetközi felmérést készített, amelynek eredményét 2022-ben adta közre (*Combating Predatory Academic Journals and Conferences*). Jelentésükben a predátor folyóiratok és konferenciák elleni lehetséges lépésekről fogalmaztak meg javaslatokat a kutatói közösség, az egyetemek, akadémiák, kutatófinanszírozók, kiadók, könyvtárak és konferenciaszervezők számára.

A kérdéses gyakorlatot folytató kiadókkal, illetve folyóiratokkal összefüggő problémák nem ismeretlenek a magyarországi tudományos közösség előtt sem. A Magyar Tudományos Akadémia Doktori Tanácsának (DT) elnöke 2022 decemberében levélben fordult a Magyar Tudományos Akadémia (MTA) tudományos osztályaihoz, javasolva, hogy az osztályok tekintsék át a szakterületeikhez tartozó kiadók és folyóiratok gyakorlatát, és osszák meg véleményüket a „predátor” jelenséggel kapcsolatos tapasztalataikról, a problémákról és a szükségesnek ítélt lépésekről. Az MTA Elnöksége 2023. áprilisi ülésén, meghallgatva a DT elnökének beszámolóját, a Magyar Tudományos Művek Tára (MTMT) Tudományos Tanácsának (TT) elnöke kezdeményezésére egy bizottság felállításáról döntött, amelynek fő feladata a predátor közlési gyakorlattal szembeni cselekvési terv kidolgozása volt a Magyar Tudományos Akadémia és a tudomány művelői számára. A bizottság az MTMT Koordinációs Testületének tagjaiból, a DT képviselőjéből, a Fiatal Kutatók Akadémiájának delegáltjaiból, illetve további felkért szakértőkből állt, elnöke az MTA főtitkára, az MTMT TT elnöke volt.

Az elnökségi bizottság 2023 nyarán elkészítette jelentését, és megtette javaslatait, amelyeket az Elnökség szeptemberi ülésén fogadott el. A bizottság munkája során egyértelművé vált, hogy az etikátlan gyakorlatot folytató kiadók és folyóiratok számának ugrásszerű megnövekedése mögött rendszerszintű okok húzódnak meg, és az is, hogy ezen okoknak csak egyik, de nem egyedüli következménye a predátor jelenség. A munka eredményeit, részben a bizottsági jelentés alapján, részben pedig további szakértők tanulmányainak integrálásával adjuk közre a *Magyar Tudományban*.

Az első cikk a kiadói gyakorlatok változását járja körül, azokat az új típusú visszaéléseket, amelyek nem a publikációk tartalmával, hanem szerzőségével és megjelenésük körülményeivel kapcsolatosak. Bemutatjuk azt is, hogy a tudomány mérése torzít(hat)ja a kutatók viselkedését és – ahogy azt Goodhart törvénye is megfogalmazza – *ha egy mérés eredményét választjuk célnak, akkor a mérés megszűnik jól mérni*. A második cikk a konkrét bizottsági javaslatokat tartalmazza, amelyeket az Elnökség is megerősített. Ezt követően ismertetjük az ALLEA (All European Academies, teljes nevén European Federation of Academies of Sciences and Humanities) nemrég megjelent (2023) átdolgozott tudományetikai kódexét, amely részletesen foglalkozik a publikálással kapcsolatos új visszaélési formákkal is. Az olyan, külföldi kiadású folyóiratok megjelölésére, amelyek nem teljesítik az alapvető tudományos követelményeket sem, a Norvégiában létrehozott és fenntartott nyilvántartást javasoljuk alkalmazni. Hazai kiadású folyóiratok esetében a jelenleg is érvényben lévő, MTMT-ben elérhető besorolást javasoljuk alkalmazni, ami az MTA tudományos osztályainak javaslatai alapján készült. A lista norvégiai alkalmazásával kapcsolatos tapasztalatairól számol be a norvég Országos Tudományos Kiadói Tanács titkárságvezetője. A kialakult etikai problémák egyik rendszerszintű oka a tudományértékelésben a számszerű mutatók

túlhangsúlyozása. Erre már több mint tíz éve a tudományfinanszírozók hívták fel a figyelmet, és a probléma kezelésére számos javaslatot fogalmaztak meg. A különböző kezdeményezésekhez több meghatározó magyarországi egyetem, kutatásfinanszírozó (például az MTA és a Magyar Kutatási Hálózat) és testület (Magyar Rektori Konferencia) is csatlakozott. Ezeket ismertetjük az *Új utak a kutatásértékelésben* című cikkben. Kíváncsiak voltunk arra is, hogy a magyarországi publikációs szokások mennyire változtak meg az elmúlt években, és hogy mennyire terjedt el a kérdéses gyakorlatot folytató kiadók folyóirataiban való publikálás. Ezzel két cikkben foglalkozunk. A kutatóhelyek értékelésénél nem lehet elkerülni a számszerű adatok használatát, ugyanakkor a minősítőnek és a finanszírozónak nagy a felelőssége abban, hogy a mérés a minőségre való törekvést támogassa, és minél kevésbé érvényesüljön a Goodhart-törvény.